

O INSCRIȚIE DE LA DIOCLEȚIAN DESCOPERITĂ LA HISTRIA

de COSTEL CHIRIAC

Printre numeroasele inscripții ce compun recentul corpus epigrafic histrian, datorat activității neobosite a eruditului profesor D. M. Pippidi, se află și un număr de 51 de fragmente care sînt într-o stare de conservare destul de rea, încît nu permit o întregire mai mult sau mai puțin acceptabilă¹. Cu toate acestea atenția ne-a fost atrasă de o lespede fragmentară, de marmură, cu inscripție în limba latină și notată în corpus cu nr. 418 (aflată în lapidariul noului muzeu histrian cu nr. de inventar 133), fig. 1—3.

Piatra are dimensiunile de 72×30×18 cm și a avut trei etape de folosire, după cum am remarcat în urma unei cercetări mai atente a ei. Într-o primă etapă a fost folosită ca piesă arhitectonică, judecînd după unele profilări aflate pe spate. O a treia etapă a constituit transformarea și ajustarea, prin dăltuire, a părții care s-a păstrat din inscripție în scopul refolosirii ei ca piatră de construcție într-o vreme mai tîrzie. Martelarea părții din dreapta jos a inscripției nu a avut ca obiect textul inscripției ei, așa cum menționam anterior, a urmărit simpla ei ajustare. Fragmentul a fost descoperit în cetate, nu se știe cu ce ocazie, iar textul a constituit obiectul unei întregiri din partea regretatului profesor I. I. Russu², întregire considerată de D. M. Pippidi ca neadekvată, deși datarea propusă era corectă³.

Înainte de a ne expune propriile observații vom reda transcrierea textului conform celei din ISM, I, p. 508 (vezi și foto):

SPVN D
TISRES

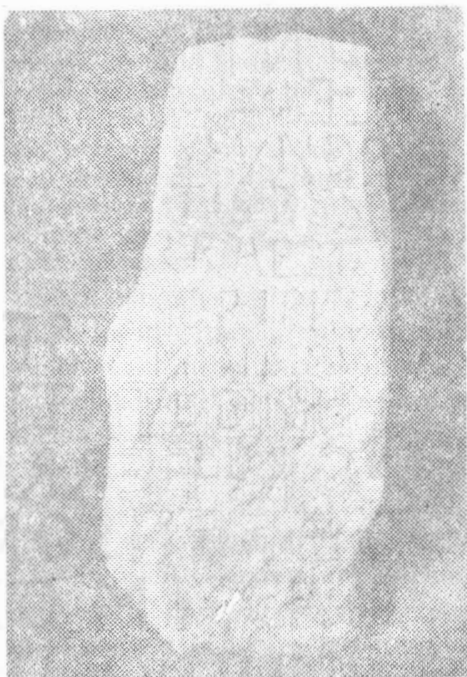

Fig. 1

¹ D. M. Pippidi, ISM, I, nr. 379—430.

² I. I. Russu, Transilvania, 6, 1977, p. 9.

³ D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 508.

R R A E M
O R I P I
5. M O I N D I
M E D N E P
O C L E | | | | |

Cercetînd mai atent inscripția, cu puțină vreme în urmă, ne permitem să aducem unele mici observații și modificări.

Mai întîi de toate textul are păstrate opt rînduri și nu șapte. În r. 3, după *M* se observă, imediat în dreapta jos, începutul unei haste oblice de la *A*. În r. 4 se disting clar (și în fotografie), în marginea stîngă a pietrei, bucelele unui *S*. Tot în r. 4, după ultimul *I* se mai văd două fragmente dintr-o hastă verticală și alături începutul buclei inferioare a unui *S*. În r. 5, după *D*, se observă începutul unei haste oblice spre dreapta, deci un *V* și nu un *I*. În r. 6, prima literă este sigur *V* și nu *M*, iar între *D* și *N* apare destul de clar un punct dispărător. Tot în r. 6, către marginea din dreapta a pietrei, după *N*, nu se mai observă decît două fragmente dintr-o hastă verticală. În r. 8 se mai pot distinge, cu mare greutate, două litere fragmentare care pot fi *T* și *P* sau *E*. Cu aceste observații redăm următoarea transcriere (vezi fig. 2 și 3), înlăturînd astfel unele neclarități :

Fig. 2

S F V N D
T I S R E S
R R A E M A
S O R I P I I S
5. M O I N D V

5.

S F V N D A T O R I
L I B E R T A T I S R E S T I T V
T O R I T E R R A E M A R I S Q V E
D E F E N S O R I P I I S S I M O
M A X I M O I N D V L G E N T I
S S I M O Q V E D · N · I M P · C · A V R ·
V A L D I O C L E T I A N O P · F ·
A V C · T F

Fig. 3

Înălțimea literelor este de 4—4,5 cm, iar forma lor trădează o epocă târzie. După cum se observă piatra este ruptă pe ambele laturi făcând lectura mai dificilă. Considerăm că cea mai plauzibilă întregire a textului inscripției este următoarea (vezi fig. 3).

- [.paci?]s fund[atori]
[liberta]tis res[titu]
[tori te]rrae ma[risque]
[defen]sori pii[ssimo]
5. [maxi]mo indu[lgenti]
[ssimoq]ue d[omino] n[ostro] i[mpe]ratori C[ai]o Aur[elio]
[Val(erio) Di]ocle[tiano p(io) f(elici)]
[Aug(usto)...] t(?) (e?) [...?]"

După cum se observă avem de-a face cu o dedicație către Dioclețian singur, deci databilă, cel mai probabil, în anii 284—285⁴. Caracterul laudativ al inscripției rezultă din utilizarea unor formulări pompoase, foarte frecvente începând din a doua jumătate a sec. III și mai ales în cel următor. Iată câteva exemple apropiate de stilul dedicației histriene⁵: pentru Aurelian, „perpetuo victorisissimo indulgentissimo imperatori, restitutori orbis”; același, „consercatori orbis terrarum”; Dioclețian, „Aeterno imperatori nostro, maximo optimoque principi”; Constantius Chlorus, „piissimo ac fortissimo fundatori pacis ac publicae libertatis auctori”; Constantin del Mare, „restitutori humani generis, propagatori imperii dionisque Romanae, fundatori etiam securitatis aeternae” și Constantius II, „defensori pacis et consercatori imperii Romani”.

Demnă de remarcat, mai ales pentru epigrafia histriană, ni se pare formularea din r. 2 și 3 ale inscripției în discuție: „restitutori terrae marisque” și care este similară uneia mai veche întâlnită și la Histria, în dedicații grecești din vremea împăraților Severi și chiar ulterioare lor. Este vorba de formula „γῆς καὶ θαλάσσης δεσπότης”, adică „stăpîn al pămîntului și al mării”. În cazul nostru expresia „terrae marisque” este traducerea fidelă a lui „γῆς καὶ θαλάσσης”, foarte răspîdită în vremea lui Dioclețian și avînd, dealtfel, o ascendență evidentă încă în mperiul timpuriu, ca urmare a influenței politice exercitată de lumea elenistică. Formula exprimă concis concepția „princepelui-cosmocrator”, stăpîn absolut și universal, concepție proeminentă și caracteristică domniei lui Dioclețian⁶.

În concluzie, deși este greu de stabilit în ce condiții a fost pusă dedicația către Dioclețian, este demn de remarcat faptul că ea este prima

⁴ R. Cagnat, *Cours d'epigraphie latine*⁴, Paris, 1914, p. 231—233; J. B. Sandys, *Latin Epigraphy*², Groningen, 1969, p. 253.

⁵ Pentru exemplele ce urmează vezi Sandys, *op. cit.*, p. 190—191.

⁶ Pentru aceste probleme vezi, ceva mai pe larg, comentariul prof. D. M. Pippidi, *ISM*, I, p. 230—232.

inscripție certă datind din vremea acestui împărat descoperită până acum la Histria, completind astfel catalogul epigrafic al cetății dobrogeane din epoca romană tirzie ⁷.

EINE IN HISTRIA ENTDECKTE INSCHRIFT AUS DER ZEIT DES DIOKLETIAN

Der Verfasser schlägt eine Ergänzung der Inschrift ISM, I, Nr. 418 vor. Eine erneute Behandlung der Inschrift ergab ein paar fragmentarisch erhaltene Buchstaben, die in der ursprünglichen Ausgabe des Dokuments nicht erscheinen und welche, der Meinung des Verfassers nach, die S. 283 angegebene Ergänzung rechtfertigen. Stimmt die vorliegende Ergänzung, so wäre die Inschrift (höchstwahrscheinlich 284—285 u.Z.) das erste in Histria entdeckte Dokument aus der Zeit des Diokletian. Erwähnenswert ist die in den Zeilen 2—3 begegnende Formel *restitutori terrae marisque*, die auf eine ältere, u.a. auch von den histrianischen Inschriften belegte Tradition hinweist.

⁷ Inscriptiile dobrogene din vremea lui Diocletian sînt relativ numeroase; un catalog al lor vezi la Em. Popescu, *Inscriptiile grecești și latine din secolele IV—XIII descoperite în România*, București, 1976, p. 406.